

סיפורי אליהו: מי הקובע – אליהו או האל?

פרק י"ח

איריס יניב

למה ה' חיכה עד עכשיו כדי לבטל את גזרת אליהו?

לאחר שלוש שנות בצורת, שבהן היה אליהו מוגן מפני הרעב, שולח ה' את אליהו לבשר לאחאב על בואו של הגשם: וַדְּבַר-ה' הָיָה אֶל-אֱלִיָּהוּ בַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְאֹמֵר לֵךְ הֲרֵאָה אֶל-אֲחָאָב וְאָתְנָה מָטֵר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה (פסוק 1). ה' משתמש במילים דומות לאלה שאמר אליהו לאלמנה (בפרק י"ז, פסוק 14): **עַד יוֹם תֵּתֶן- (תֵּת)- ה' גֶּשֶׁם עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה**. רוצה לומר: ה' החליט שהגיע הזמן לתת מטר על פני האדמה, ולא להמשיך לחכות שאליהו ישנה את דברו מפרק י"ז, פסוק 1.

הפעם (כמו ב"ז 2, 8 ובניגוד ל"ז 1) כתוב במפורש שזהו דבר ה' אל אליהו. זאת ועוד, ה' שולח את אליהו אל אחאב, כאילו רוצה לומר: "בישרת" לאחאב שתבוא הבצורת, ועכשיו תבשר לו על בוא הגשם. שלישית, **וְאָתְנָה מָטֵר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה** – אני, ה', ולא אחר.

למה ה' טרח לנסות "לחנך" את אליהו בזמן שהעם סובל מרעב? לדעת הרב אלחנן סמט¹, אמנם אליהו הוא זה שהביא את הבצורת, אך הוא לא עשה זאת בלי סיבה, אלא בגלל חטאי עבודת הבעל של בני ישראל². לכן ה' שיתף עמו פעולה. אליהו מייצג את מידת הדין, והאל – את מידת הרחמים. יש למידת הדין מקום בעולמנו, אך האל מנסה להראות לאליהו את חשיבותה של מידת הרחמים³.

האם אליהו למד את הלקח?

נראה כי אליהו ממהר לבצע את מצוות ה' כמו שנאמר: **וַיֵּלֶךְ אֱלִיָּהוּ לְהִרְאוֹת אֶל-אֲחָאָב**, אך הסופר הנפלא "מותח" אותנו, ולפני שיתגלה בפנינו "מפגש פסגה" זה שבין אליהו לאחאב הוא משהה את סיפור המפגש בארבעה עשר פסוקים, ארבעה מהם מוקדשים לסצנה נוגעת ללב של אחאב ועובדיהו, המחפשים חציר כדי לחיות **10-10 וְפָרְדוּ** (פסוקים 3-6), ועוד כעשרה למפגש המקדים של אליהו ועובדיהו.

¹ ראו בפרשנותו של הרב אלחנן סמט, פרקי אליהו. ומצוי באתר: <http://www.daat.ac.il/DAAT/tanach/samet3/1-2.htm>

² ראו בפרק י"ז את דיוננו על הסיבה לבצורת.

³ הדמיון לספר יונה בולט, אך לא נדון בזה כאן.

הסצנה של אחאב ועובדיהו המחפשים חציר מהווה מערך השוואה ניגודי לאליהו⁴. הניגוד מודגש על ידי החזרה על השורש כ-ר-ת בפסוקים 4-5: בעוד אליהו ישב בנחל כרית (אותו שורש) ואכל בשר ולחם פעמיים ביום – איזבל הכריתה את נביאי ה' ועובדיהו הציל מאה מהם, ואף סייע לאחאב לחפש חציר כדי לא להכרית את הבהמות. ועוד נחזור (בפרק י"ט) להבדל בין אליהו לעובדיהו. אליהו, כזכור, נשלח על ידי ה' לדבר אל אחאב. אך הוא בוחר להופיע דווקא בפני עובדיהו, ולא בפני אחאב.

מדוע מופיע אליהו בפני עובדיהו ולא בפני אחאב, כאשר צווה?

ניתן לשער שאליהו מפקד מפני אחאב, שעל פי עדות עובדיהו (בפסוק 10), חיפש אותו בכל מקום אפשרי. שתי בעיות מתעוררות מהשערה זו. ראשית, לא ברור אם אליהו ידע שמחפשים אחריו. שנית, כאשר אליהו פוגש את עובדיהו, הוא לא מוסר לו את דברי ה', אלא מבקש ממנו: **לֵךְ אָמַר לְאֲדֹנָיְךָ הִנֵּה אֵלֵיהֶוּ** (פסוק 8). ניתן לומר שהוא מתעקש למסור את הבשורה על הגשם לאחאב בכבודו ובעצמו.

אם כך, אליהו מבקש לבצע את שליחותו ולפגוש את אחאב. האמנם? המשך הסיפור אינו תומך בפרשנות זו. כי גם כאשר אחאב מגיע סוף סוף לפגוש את אליהו (פסוק 16-19) – אליהו לא אומר לו את דבר ה' אשר צווה לומר.

נראה שמה שחשוב לאליהו הוא שאחאב יבוא אליו – המלך אל הנביא. כאשר אחאב מגיע, הוא ואליהו מחליפים דברים קשים, ואליהו מסביר (מה שלא הוסבר קודם) מדוע באה הבצורת על ישראל – בגלל עבודת הבעל (פסוק 18). אמנם אליהו לא התבקש על ידי ה' לומר כדברים האלה, אבל ניתן לטעון שהסבר כזה בהחלט היה חסר, וחשוב שְׁנָאֵמַר. עכשיו אנחנו כבר ממש מחכים שאליהו יגיד סוף סוף את מה שאמר לו ה' להגיד – עומד לבוא גשם. אך לא, אליהו עדיין לא הגיע לכך.

כאשר עובדיהו חושש שאליהו ייעלם, כפי שנעלם במשך שלוש שנות הבצורת, אליהו מרגיע אותו ואומר: **חִי ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר עִמָּדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֶרְאֶה אֵלָיו** (פסוק 15). אליהו משתמש בביטוי זה לזה שאמר בפרק י"ז, פסוק 1: **אֲשֶׁר עִמָּדְתִּי לְפָנָיו**. אולי הדמיון מרמז לכך, שגם הפעם אליהו, שליח ה', "ייקח יוזמה", כמו שעשה בהכרזה על הבצורת? ואכן, אליהו יוזם צעד מפתיע – הוא דורש מאחאב לאסוף את נביאי הבעל והאשרה אל הר הכרמל (פסוק 19). למה? מה פתאום? אין הסבר. אולי אליהו רוצה להפגין את יכולותיו לפני שיאמר סוף סוף לאחאב את מה שציווה עליו ה'? לאליהו הפתרונים.

מה מבקש אליהו למסור בתפילתו אל ה'?

⁴ גרסיאל מ' (תשנ"א). מדרשי השמות במחזור הסיפורים על אליהו ואחאב. ספר פרופ' חמ"י גבריהו: מחקרים במקרא ובמחשבת ישראל. הוצאת החברה לחקר המקרא בישראל.

<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=8802&str1=%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%94%D7%95&x=0&y=0&str3=&find=1&ex=0&docs=1&pic=1&sites=1&title=&all=1>

כך או כך, "המופע האורקולי" שעושה אליהו על הר הכרמל בהחלט אינו חלק מההוראות שניתנו לו על ידי ה'. שוב אליהו "לוקח יוזמה"⁵, והאל משתף איתו פעולה, ומעלה אש במזבח (פסוק 38). למה? אולי בגלל שלפני כן אליהו ריפא את מזבח ה' ההרוס (פסוק 30) והתפלל לה' (פסוקים 36-37).

בתפילתו אומר אליהו: ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִדַּע כִּי-אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וְאֲנִי עֹבְדְךָ וּבְדַבְרֶיךָ (וּבְדַבְרֶיךָ) עָשִׂיתִי אֵת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי וְיָדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי-אַתָּה ה' הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הִסַּבְתָּ אֶת-לִבָּם אַחֲרֵינִי (פסוקים 36-37). לנו, הקוראים, שיודעים מה ה' אמר לאליהו לעשות ולומר (פסוק 1) – קשה שלא לראות בפנייתו אליהו לה' מעין התנצלות. אליהו מציין שהוא עבדו של ה'. הוא מוסיף הסבר: **וּבְדַבְרֶיךָ (וּבְדַבְרֶיךָ) עָשִׂיתִי אֵת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה** – אנחנו יודעים שזה לא לגמרי מדויק, אבל אליהו מתכוון לומר, ואין ספק שבכנות מלאה, שכל מה שהוא עשה – עשה למען יראו כולם ש**אַתָּה ה' הָאֱלֹהִים**. כלומר: המטרה ברורה, והיא מטרה חיובית. נשים לב כי גם הפעם, כמו בנס החיאת הילד, ה' נענה רק לאחר פסוק 37. בפסוק 36 אין בקשה, ואליהו הוא עדיין מרכז הפנייה. רק לאחר פסוק 37 נענה ה' ומוריד אש על המזבח הרטוב.

אַחֲרֵינִי זֶה אַחֲרָה או קדימה?

הביטוי **וְאַתָּה הִסַּבְתָּ אֶת-לִבָּם אַחֲרֵינִי** (פסוק 37) מעורר קושי גדול. במסכת ברכות לא ע"ב מובאת דרשה, אשר שימשה בסיס לפירושיהם של כמה מן המפרשים: אמר רבי אלעזר: אליהו הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר: "ואתה הסבות את לבם אחורנית".

פרשנים רבים רואים בדבריו של אליהו הטלת אחריות על ה' לכך שישראל היו שקועים עד עתה בחטאם. אך כנגד זה קיימים פירושים אחרים, המסבירים⁶: אתה, ה', תסב את אמונת בני ישראל מהבעל אחורה, כלומר: בחזרה לאמונה בה'. כמובן שלדרכי הפרשנות השונות יש השלכות מרחיקות לכת על האופן בו מצטיירת דמותו של אליהו. ושוב ה', המחנך הסבלן של אליהו – משתף פעולה למען המטרה החיובית, ועושה מה שאלהו מבקש (פסוק 38). המטרה הושגה: כל העם מודה שה' הוא הָאֱלֹהִים ה' הוא הָאֱלֹהִים (פסוק 39).

על השחיטה ועל הגשם

לאחר הודאת העם בכך שה' הוא הָאֱלֹהִים (פסוק 39), מצווה אליהו: **תִּפְשׁוּ אֶת-נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אֶל-יְמִלְט מֵהֶם וְיִתְּפוּשׂוּם וַיִּרְדּוּם אֵלֵיהֶם אֶל-נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם** (פסוק 40).

⁵ על כך כותב סמט (ראו הערה מס' 1): "מובן שהמבחן בכרמל נעשה ביזמת אליהו, אולם זאת במסגרת תפקידו כנביא ה' השלוח אל ישראל".

⁶ ראו מגוון פירושים במאמרו של סמט (לעיל).

הפעם החריגה של אליהו מהוראת ה' (לֹךְ הַרְאֵה אֶל-אַחָב וְאַתְנָה מֶטֶר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה – י"ח 1) ברורה, ויש בה כדי לזעזע את הקורא בן ימינו. הפער בין ההנחיה הפשוטה של ה' – ללכת ולומר לאחאב שה' יביא גשם – לבין השחיטה של 400 נביאי הבעל, הוא עצום ומעורר תהיות. נראה שהסופר רומז על עמדתו כלפי התנהגותו של אליהו בכך שהוא מייחס רק לאליהו את הורדת 400 הנביאים לקישון ושחיטתם. הפעלים הם בלשון יחיד, למרות שסביר להניח שאליהו לא יכול היה לבצע את המעשה לבדו⁷. בכך רומז הסופר, שאליהו הוא האחראי למעשה, גם אם לא הוא עצמו שחט במו ידיו את 400 הנביאים.

גם הבחירה בפועל **וַיִּשְׁחָטֵם** מרמזת על ביקורתו של הסופר כלפי התנהגות אליהו. בדרך כלל שוחטים בעלי חיים, לא בני אדם (למשל: שחיטת הפסח – שמות י"ב 21, ועוד דוגמאות רבות בתנ"ך לשחיטת קורבנות). יפתח שחט 42.000 איש מבני אפרים (שופטים י"ב 6). יהוא דואג לשחיטת 70 בני המלך (מלכים ב' י' 7) כדי לסלול לעצמו את הדרך למלוכה. נבוכדנאצר מלך בבל שחט את בני צדקיהו לעיניו, וכן את כל שרי יהודה (ירמיה ל"ט 6, נ"ב 10). בישיבה נ"ז 5-6 ישנה עדות לפולחן אלילי שהיה כרוך בשחיטת ילדים ליד נחלים. השוואת אליהו למעשים אלו בהחלט לא מחמיאה לו....

ועכשיו, אחרי השחיטה, האם יגיד אליהו סוף סוף לאחאב את מה שה' ציווה עליו?

מסתבר שלא. אליהו לא אומר לאחאב שה' יביא גשם. נראה שהוא שיכור מהצלחותיו ומעשיו ומנסה להראות לאחאב שהוא הוא, אליהו, מביא הגשם, כפי שאמר לאחאב בתחילת פרק י"ז (אם-הִיֵּה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמֶטֶר כִּי אִם-לִפִּי דְבָרִי). הוא נותן לאחאב הוראות: **עֲלֵה אֲכַל וּשְׂתֵה כִּי-קוֹל הַמּוֹן הַגָּשָׁם** (פסוק 41) – בלי להזכיר את ה'.

אליהו עצמו עולה אל ראש הכרמל, המקום בו ביצע את נס האש על המזבח – נקודת השיא של פועלו – **וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיִּשֶׁם פָּנָיו בֵּין בְּרָכּוֹ** (פסוק 42). הוא שולח את נערו שבע פעמים להתבונן בכיוון הים, עד שעולה **עַב קָטְנָה כְּכַף-אִישׁ** (פסוק 44). או אז הוא שולח את נערו אל אחאב כדי לומר לו: **אֲסֹר יָרֵד וְלֹא יַעֲצָרְכָה הַגָּשָׁם** (שם), וכך אכן קורה. בכל הקטע הזה לא מוזכר כלל ה' – אליהו לא פונה לה', לא מזכיר את ה' בפני נערו, ובעיקר – לא מזכיר את ה' בדבריו לאחאב. מבחינת אחאב, אליהו הוא זה שהביא את הבצורת (פסוק 17) ואליהו הוא זה שהביא את הגשם (וראו הדיווח של אחאב לאיזבל בפרק י"ט, פסוק 1 – מבחינתו, אליהו הוא זה שעשה הכול)⁸.

האם גם הפעם ה' יהיה כה סבלני ורחום כלפי התנהגותו של אליהו? אולי כן, כי בסוף הפרק כתוב

⁷ על הקושי לרדת מהכרמל לקישון ראו רוזנסון י' (תשס"ב). אליהו בכרמל – מגיאוגרפיה לפרשנות ספרותית. טללי אורות י':

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/taleley/eliyahu-2.htm>

⁸ רוזנסון (לעיל) רואה את הדברים אחרת: "כאן מתנסה אליהו במצב של...גשם אין!!... מוטיב התצפית והעלייה אל 'הראש' מחדדת זאת מאוד! בסופו של דבר חש הקורא, כי לא אליהו מונע גשם ומורידו, אלא ה', שבנסיבות המיוחדות הללו מעניק כוח רב לנביאו. אליהו, כמוהו כבני תמותה רגילים, יכול לצפות לעבר העננים, אך לא להחיש את בואם".

שׁוֹד־ה' הַיְתֵה אֶל-אֱלֹהֵיוּ וַיִּשְׁנֶה מִתְנִיּוֹ וַיַּרְץ לִפְנֵי אַחָב עַד-בְּאֶכָה יִזְרְעֵאלָה (פסוק 46). כלומר: בזכות יד ה' הצליח אליהו לרוץ לפני מרכבת אחאב מהכרמל ועד יזרעאל. התשובה הסופית לשאלה תגיע, אולי, בפרק הבא, פרק י"ט.

ביבליוגרפיה:

גרסיאל מ' (תשנ"א). מדרשי השמות במחזור הסיפורים על אליהו ואחאב. ספר פרופ' חמ"י גבריהו: מחקרים במקרא ובמחשבת ישראל. הוצאת החברה לחקר המקרא בישראל.

סמט א, פרקי אליהו. ומצוי באתר: <http://www.daat.ac.il/DAAT/tanach/samet3/1-2.htm>

רוזנסון י' (תשס"ב). אליהו בכרמל – מגיאוגרפיה לפרשנות ספרותית. טללי אורות י'.